

Соња Д. ПЕТРОВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 19. 12. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

БАБИНО ОПИЈЕЛО И СТО И ЈЕДАН ГРИЈЕХ – ПАРОДИЈА, ХУМОР И КОНТАМИНАЦИЈА У ПРИПОВЕЦИ ИЗ БОСАНСКЕ ВИЛЕ

У раду ће бити анализирана приповетка *Бабино опијело и сто и један гријех* (Босанска вила, 1886) коју је записао Нико Х. П. Бесаровић. Оквирни сиже препознатљив је као тип о великом грешнику (АТУ 756С) – хајдуку који је убио 99 људи и жели да се покаје, а када убије човека који хоће да скуди девојку, греси му буду опроштени и он се посвети. Оквир приповетке очуван је у основним цртама, али је преплетен с комичним мотивима замене идентитета који су блиски сижеима о превареном молиоцу, молитви за мужа и задацима за лопова (АТУ 1380А*, 1476 и 1525А). Хајдук превари бабу да је анђеол који ће убити њеног тобожњег кудиоца. Најпре ћемо се осврнути на досадашња проучавања типа о великом грешнику, а затим ћемо испитати однос приповетке *Бабино опијело* према кругу сродних варијаната. Размотрићемо како пародијски, хумористички и иронијски поступци, и веровања о кућењу девојке утичу на мешање врста, као и поступке који би могли да укажу на евентуалну ауторску стилизацију или редакцију.

Кључне речи: српске народне приповетке, *Босанска вила*, жанровска контаминација, тип о великом грешнику, кућење, пародија, хумор.

Босанска вила (1886–1914), значајан српски национални часопис у Босни и Херцеговини у време аустроугарске владавине, високо је вреднована као извор разноврсне фолклорне и етнографске грађе.¹ Уредништво *Босанске виле* истрајно је подстицало сараднике да сакупљају и шаљу народне умотворине, па је објављено преко 3000 библиографских јединица записа разних врста народне књижевности (Ђуричковић 1975). У првој години излагања *Босанске виле* објављене су 33 приповетке (поред 75 народних песама и кратких облика), а међу њима и *Бабино опијело и сто и један гријех*, с поднасловом „Народна приповијетка” и белешком „приближежио Х.”. Поједини

* sonja.petrovic@fil.ac.bg.ac; <https://orcid.org/0000-0001-5488-0283>

¹ О значају *Босанске виле* за српску фолклористику и кругу сарадника и сакупљача писао је студиозно Дејан Илић 2024 (с прегледом старије литературе).

скупљачи остали су анонимни јер су стрепели од прогона², док други нису објашњавали разлоге. Уредник Никола Шумоња подстицао је сараднике да се потписују јер је сматрао да би тиме мотивисали друге на рад.³ Сакупљача приповетке *Бабино опијело* открио је уредник Никола Т. Кашиковић у читуљи у броју 15 за 1887. Био је то Нико Х. П. Бесаровић (1841–1887), „вриједни наш сарадник, честити Србин и даровити приповједач” (БВ 1887: 240). Кашиковић се осврнуо на тешке животне прилике у којима је Нико одрастао и истакао његову самоукост и оданост Босанској вили:

„Нико је мало учио, само је основну школу свршио и то прве су му књиге биле славенски буквар, часловац и мјесловац, јер онда ко бијаше те три књиге свршио, могао је бити и поп; па чак и владика. Касније је Нико својим трудом много постигао; научио је сам турски и читати и писати и говорити, те је три године био код турске владе хазнадар (благајник), а послје окупације ступио је у порезни уред као порезни официјал и ту је дужност до смрти савјесно вршио. Био је врло чуваран, те је за кратко вријеме толико уштедио, да је и кућу купио. Кад је 'Босанска Вила' покренута и он ступи у коло њених пријатеља, те се с почетка трудио да се 'Вила' што више рашири, а за тим покуша да и умном снагом што привриједи” (БВ 1887: 240).

С тајним именом Арисије Себичић, Нико Бесаровић је био члан сарајевског омладинског Друштва за купљење народних умотворина (1867) (Ђоровић 1936: 16), које је заправо било „средиште потајног омладинског покрета у Босни” (Скерлић 1906: 118). Као и многи други сакупљачи, Бесаровић је писао и оригиналне приповетке у којима је народна књижевност имала истакнуто место као извор стваралачког надахнућа али и мотивске позајмице. У *Босанској вили* објављене су му оригиналне приповетке *Мула Мехо* (1887) и постхумно *Ариф, велики везир* (1887) и *Ценетска хурија* (1888), које је уредништво потом штампало и засебно (*Приповијетке Нике Х. П. Бесаровића*, Сарајево, 1888). Зачудо, Кашиковић не спомиње да је Бесаровић забележио и приповетку *За нужду се лаже*. *Нар. приповијетка* (БВ 1887: 189–190), коју је потписао пуним именом.

Приповетка *Бабино опијело и сто и један гријех* занимљива је као необичан спој легендарних, шаљивих и пародијских мотива. Да је ова прича „делом пародија”, уочио је још Веселин Чајкановић кад је у збирци *Српских народних приповедака* (1927: 524) навео као варијанту уз приповетку *Највећи гријех* (бр. 69) из збирке Јована Воркапића. *Бабино опијело* заиста оквирно одговара Арне-Томпсоновом типу AaTh 756 о три зелене шибљике (*The Three Green Twigs*), с варијантом AaTh 756C о великом грешнику (*The Greater Sinner*), тј. о два грешника у Утеровом индексу (*The Two Sinners*, ATU 756C). Овај тип говори о разбојнику који је убио 99 људи и жели да окаје грехове. После дужег тражења нађе свештеника да га исповеди и добије задатак да

² Богољуб Петрановић (1870: V–VI) наводи да му је босански везир Осман-паша стварао разне тешкоће и држао га под сталним полицијским надзором, па није смео да обелодањује имена певача од којих је записивао песме како их не би излагао непријатностима.

³ Шумоња одговара сараднику С. М.: „Што се тиче вашег потписа, учинићемо Вам по жељи, премда не знамо, зашто да се не потпишете својим именом. Није то 'ради славе' или не знам рашта, него за то, да се види, који су то људи, што поред својих обичних послова посвећују још неколико часова племенитијем раду” (БВ 1886: 320).

обавља разне мукотрпне задатке, најчешће да залива суву грану или угарак док не озелени. Заливање угарка је тежишни мотив и извор чуда, и понекад се комбинује са задацима да покајник преноси људе преко реке, сади и залива бостан носећи воду у устима, напаса црне овце док не побеле и сл. Он послушно врши покору дуги низ година, а онда начини још један злочин, чиме успе да спречи већи грех; у српским варијантама он убија човека који је пошао да скуди девојку. После убиства другог грешника угарак озелени и грехови му буду опроштени, а у неким варијантама разбојник се посвети.

Како се види из разних регистара варијаната (Болте и Поливка, Чајкановић, Арне-Томпсон и Утер, Ел-Шаами и др.), тип ATU 756 је веома распрострањен и на истоку и на западу, а његова три подтипа су доста слична и међусобно повезана. Најстарије записане варијанте налазе се у облику егземпла у стиху и прози код средњовековних писаца као што су Жак де Витри, Јохан Херолт, Од из Черитона, Цезаријус из Хајстербаха, Етјен де Бурбон итд. Сиже је био омиљен и у предмодерно доба и укључиван је у религиозно-моралистичке збирке, нпр. у *Fiore di virtù* – *Цвет добродетељи* или *Цвијет крепости*, познат у ћирилским штокавским преписима од почетка 16. века. То што се сиже преносио и усменим и писаним каналима, допринело је његовој распрострањености. Тако је, рецимо, прича о два грешника донета као поучна илустрација непостојаности у *Цвету добродетељи* који је Вићентије Ракић превео и објавио 1800. у Будиму (1800: 84–86).

Структура сижеа ATU 756C је функционална и велики број мотива може да варира: врста тешких грехова (убиство родитеља, удовичиног сина јединца, свештеника и др.), потрага за компетентним исповедником, врста казне тј. покре и тешких задатака, супротстављање грешног и праведног брата, или разбојника и пустињака. У варијантама где се разбојник посвети, варирају њихова имена (у јужнословенским варијантама свети Игњатије, Илија, Андрија, Ђорђе, Димитрије, Матеј, Тома). Мотив олиставања суве гране има велики број паралела у фолклору, митологији, Библији (угарак, палица и сл. озелене или се претварају у плодно дрво, симболизујући моћ власника, в. ЕМ 14: 428 и д.). Раширеност овог мотива у животима светаца и апокрифним легендама, независно од религије, указује на универзалност симболике чуда које служи да прослави мученике и илуструје моћ божанског опраштања и неприкосновеност етичких категорија какве су невиност и праведност.

Обимна литература о распрострањености и редакцијама овог сижеа (в. Милошевић-Ђорђевић 1971: 233–245; ЕМ 4: 390–394; ЕМ 14: 1428–1432) показује да проучаваоци досад нису донели коначан суд о настанку редакција. Николај Андрејев (1924) претпоставио је да је најстарија редакција јужнословенска, да је настала у 14. и 15. веку и затим пренета у Русију. Као извор приповетке означио је мотив заливања угарка и довео га је у везу са словенским апокрифима о Аврааму, где се помиње легенда о кајању Лота – Лот залива угарке који олистају, и од тог дрвета биће касније направљен крст на коме је распет Исус (легенда о часном крсту, ATU 772, *Wood for the Holy Cross*, и ATU 772*, *The Flies Instead of Nails on Christ's Heart*). Андрејев касније премешта извор редакције на Блиски исток јер је пронашао паралеле

код Срба, Хрвата, Јермена и Арапа у којима је мотив куђења девојке замењен мотивом некрофилије: грешник спречава покушај скрнављења мртвог тела девојке, убија оскврниоца и добија опрост грехова.

На истраживања Андрејева настављају се К. Крон, Веселовски и Арнаудов испитујући стабилност и континуитет појединих мотива. На друштвени контекст мотива указује Проп (2000: 41) запажањима да је у белоруским и украјинским варијантама други грешник похлепни земљопоседник, трговац, надзорник који изабљује народ и сл., чиме се поручује да убити власника кметова није грех, него заслуга због које се и најтежи грехови опраштају. Пошавши од жанровских афинитета, Нада Милошевић-Ђорђевић (1971: 233–245) претпоставила је да је српска редакција приповетке позајмила из песме мотив куђења девојке као идеје о највећем греху. Бавећи се питањем извора, Мегас (1975) износи претпоставку да је сиже настао у верским и духовним круговима у Византији с намером да јасно прикаже моћ покајања, и то негде у 9. веку, кад су се почела ширити апокрифна предања о часном крсту у којима се налази и прича о Лоту. Насупрот томе, Мозер (1977) настоји да покаже да су сиже створили језуитски мисионари као поучне приче за народ да би популарисали одређене верске доктрине, и ширили их у Пољској и Русији.

Мотив куђења стабилан је у песмама о великом грешнику, у каталозима грехова у склопу других тема, као и у српским прозним варијантама. Има много примера у народним веровањима да се куђење девојке или момка оштро осуђује – „метнути ђевојци грану на пут” (Карацић 1849/1965: бр. 3006) јесте „већи грех него запалити цркву” (Милићевић 1894: 217). У народним песмама с каталозима грехова, најтеже муке трпе кудиоци (Ђорђевић 1931). Градирањем грехова и описом мука на сликовит начин се утврђује традиционални систем вредности. У приповеткама покајник осећа моралну обавезу да убије кудиоца јер верује да је скудити девојку најтежи грех. Народне песме и приповетке део су истог света идеја и фонда традиције и међусобно су повезане, што на свој начин потврђује казивач Тома Воркапић из Воркапића (Топуско, Вргинност) (1881) кад на крају приповетке о великом грешнику сублимира моралну поенту у стиховима⁴: „Ко се каје, Бог му прашта грије, / Ал’ не прашта кудиоцу клету, / Који скуди невину ђевојку, / Јер је кудња највећа гри’ота” (ЕЗ 103–61).

Без обзира на то који грех се означава као најтежи у варијантама приповедака о великом грешнику, видљива је тежња да се доктрина покајања учини разумљивом и да се покаже да чак и најтежи грехови могу бити окајани кроз свету тајну покајања, чиме се симболично обнавља „уговор с Богом” (ЕМ 4: 390). Зависно од варијанте, могу бити уведени мотиви који прате процес кајања, нпр. жеља грешника за моралним искупљењем, душевна тескоба и кривица због почињених грехова, испољавање истинског кајања, покушаји искупљења кривице кроз вршење покорности и добротина, аскетски начин живота, бол због новог злочина и сл.

⁴ Стихови су изостављени у Чајкановићевом издању из 1927, бр. 69, *Највећи гријех*.

У поређењу с типом ATU 756C, структура и идеја у *Бабином опијелу* су модификовани, а хумор и пародија наглашени. Из сижеа о грешном хајдуку изостају мотиви тешких задатака (заливања угарка), а убиство кудиоца збива се по налогу анђела. Пошто је убио деведесет и девет људи, хајдуку се „већ досади, а и срце му више није могло поднијети, што је много крви пролио”, па покуша да се причести. Кад га поп одбије, хајдук се „од велика јада опије и онако пјан легне спавати” (БВ 1886: 333). На сан му дође анђео и нареди да убије још једног човека – кудиоца, па ће му Бог опростити грехове. Хајдук је започео процес покајања, донекле му се пробудила савест, али додири са савешћу и божанским не долазе спонтано, као последица искреног покајања, него приповедач уводи мотиве сна и пијанства: „Кад се хајдук пробуди, попије једну, окријепи се, па му падне на ум шта је уснио и шта му је анђео на сну рекао. Стане се премишљати, би ли, не би ли, па се смисли рекавши: 'куд их је деведесет и девет, нека их је равна стотина. Сподбије пушку по сриједи и оде по анђелској наредби” (БВ 1886: 333). Даљи ток радње, међутим, доноси неочекивани сиже о новом греху – превари. Улазак у усамљену кућу после дугог лутања призива мотив опасности и сусрета са судбином, али се изокреће у комични неспоразум. Пошто је хајдук видео да бака не види и не чује добро, он се представи као анђео који је пошао да убије кудиоца, и то управо оног који је, тобоже, баку скудио једном удовцу. Лаковерна бака одмах поверује да је тобожњи кудилац „бездушник” који јој је „свадбу обаталио” – чак је и назван Батал. Убиство кудиоца, приказано као анђеоски налог, овде добија неочекивани пародијски пандан у виду покућене неудате баке коју хајдук тобоже иде да освети. Ову врсту ефекта Бергсон назива укрштањем низова независних догађаја који имају два независна значења, „од којих је једно само могуће, то је оно које јој дају глумци, а друго, стварно, које јој даје публика” (Бергсон 1987: 66).

Мотив преваре и описана ситуација наликују на два позната комична типа: ATU 1380A* *The Petitioner Fooled*, и ATU 1476 *The Prayer for a Husband*, где преварант прислушкује молитву неудате жене и доводи је у заблуду претварајући се да је анђео, светац, свештеник и сл. Издавање за анђела среће се и у типу ATU 1525A – *Tasks for a Thief*. У *Бабином опијелу* сегмент преваре је развијен и обилује иронијом и хумором. Приповедач карикира лик баке и подсмева се њеним карактерним особинама. Неки мотиви у дијалогу између баке и хајдука чине језгро шаљивих прича. Нпр., кад се хајдук представи као анђео, бака се забрине да је анђео дошао по њену душу. Док је у предањима узимање душе неминовно, у шаљивим причама смрт се избегава и пребацује на другога: „Приповиједа се како је некаква баба говорила да би већ жељела умријети, а кад се неко преобукао и дошавши ноћу преда њу казао јој да је смрт и да је дошла по њу, она рекла: 'Тута, смрче, на унуче', показујући руком дијете” (Караџић 1849/1965: бр. 5703).

Приповедач исмева и жељу неудатих жена да се удају, а у описаном контексту та жеља постаје комична због бакиних година. Сцена је пародирана, с преливом мелодраме, где се мешају озбиљност и комика, муке бакиног самовања, уз дозу самосажаљења, и њена жарка жеља, лишена хришћанског милосрђа, да се хајдук-анђео освети Баталу:

„Шути, шути, анђеле, знам га добро, и његови су стари тако туђе послове батаљивали, не било му просто ни овога ни онога свијета, да Бог да, те се и сам намучио, па видио, како је самовати. Тешко оној кући, мој анђеле, у којој мушка душа не дише, а богме, још сто пута горе, ће женске главе нема, па с тога је Бог то некако и уредио, да женско није без мушка. Ето видиш, како Бог зна шта ради, он је био и мени под моју старост натајинио, да и ја не будем сама, али тај несретник обатали. Него чујеш ли, анђеле, иди ти одмах, па му душу извади, као што ти је Бог наредио” (БВ 1886: 334).

Бакина клетва упућена кудиоцу, упркос пародијском контексту, одсликава реалност свакодневнице патријархалне заједнице у којој су неудате жене имале подређен положај и биле израбљиване. Такав статус је последица схватања да оне нису испуниле очекивану биолошку, социјалну и економску функцију. Мада су целибат и апстиненција били цењени са становишта религије и морала, ипак су неудате жене биле излагане јавном исмевању – нпр. у 15. веку у Немачкој, за време карневала, девојке које не би нашле мужа морале су да улицама вуку плуг, дрљачу или цепаницу (ЕМ 1: 365). Гранична позиција неудатих жена у фолклору се испољава у неким типизованим карактерним цртама и мотивима. Приписују им се очајнички покушаји да нађу мужа (молитва за мужа, АТУ 1476), или се карактеришу као одвећ слободне и жељне мушкараца, слично као и удовице, а у предањима су осуђене на бесмислене и узалудне послове. Нису ретке ни поруге у којима се контрастира старост с нереалним жељама: „Удала би се и баба са два зуба” (Миодраговић 2009: 320); „Тешко у злу добра чекајући, / Старој цури сватовим се надат” (Врчевић 1891: 98). Поједине поруге заузимају искључиво мушку визуру према којој је жена у патријархалној породици сведена на терет, а саосећање је намењено њеном издржаваоцу – брату: „Тешко злату на каљавом врату, / Старој цури брату на огњишту” (Врчевић 1891: 99). Обесправљеност неудате жене и њена немоћ да контролише властиту судбину види се из једне шаљиве анегдоте. Домаћи су преварили „јабанца” из суседне кнежине, Дрињака, тако што су му подметнули стару девојку уместо младе, па је његово братство стекло подругљив надимак „Староженић” (Врчевић 1883: 37–38). Шаљива окосница приче исцрпљује се у надмудривању домаћих и тазбине да се испрошена девојка не враћа, док се лик „сироте Ђурђе Маркишине” приказује у карикатуралној слици подмлађивања и преоблачења.

Приповедач гради комику супротстављањем материјалног, телесног (хајдук жуди за храном и пићем, изговара се да не може да вади душу кудиоцу на празан стомак) и нематеријалног, привидног (бака тобожњег анђела сматра бестелесним бићем и чуди се зашто тражи ручак и вино). Приметне су пословице и говорни изрази који, захваљујући контексту, појачавају пародијски стил комичног заплета.

„Бабу већ узео љутина, па изиђе пред кућу, те ће сама у себи рећи: ово неће бити анђео, какав анђео, ово ти је божија аждаха, што год метнеш пред њега, мете к'о метлом; сад каже, не море празна врећа усправ стајати, сад опет не море се пуна врећа превијати ни савијати. Ђаво ти га знао, хоће ли икако ономе мом душманину душу извадити” (БВ 1886: 334).

У карикатуралним портретима запажају се особине шаљивих ругалица (уп. Самарџија 2004) какве су нпр. песме о баби која ашикује под старост. Ка-

рикатура почива на нескладу телесног и духовног, онога што бака замишља и реалне слике, као и на сталном бакином колебању да ли је пред њом анђео или људескара. Смех достиже врхунац кад се разоткрије унутрашња слабост онога што се пародира (Проп 1984: 77), односно контраст нагона и богомољства, пошто се бака претерано занела хајдуковим изгледом. Уједно се варира стереотип да су неудате жене луде за мушкарцима:

„Црни брци пали на рамена, да га у један образ удариш, из другог би крв ударила, црвен као рак, голема главурина к’о толица, коса црна, коврчаста, оштра к’о на крмку. ’Ох, какав је, широкијех прсију, дебела врата к’о у вола, то ти је људина’, рећи ће баба, па се опет тргне: ’Боже ти мени опрости, како се огријеших, море бити, да и јест прави анђео над анђелима’, те се пригне још мало ближе (...) те анђела к’о божју светињу у лице пољуби, помилује по коси, рашири бркове, у томе се бабин анђео малко промигољи, а бабу ухвати већ сан, те заспи к’о заклана” (БВ 1886: 334).

Оштри контрасти и анимална поређења спуштају хајдука на ниво животиње, а на сличан начин гради се гротескни лик баке у луку од богомољице до карикираног демона, с поређењима који је опредмеђују и обесмишљавају.

„Баба се звала Кукуледа, није била плахо ни стара, имала двадесет чифта и двадесет тека година, сува к’о ђаво, танка к’о оклагија, а крива к’о гудало, висока, могла би с неба таране дохватити, уста су јој паром разрезана, могао би јој врабац улећети, нос к’о чивија, очи к’о филцани, а уши големе к’о лопари, менђуше јој висе к’о двије сухе печенице, а паметна је, то је чудо божје, зна шта цар вечера” (БВ 1886: 334).

Бакино богомољство је затим исмејано каталогом постова који су приказани као заветна обавеза и услов за удају, али су били не само неуспешни него и умало смртоносни. И овде је посреди обесмишљавање, тривијализација јер је циљ поста профанисан и доведен до апсурда.

У завршном делу приповедач се враћа на оквир типа АТУ 756С, где хајдук себи уписује још један грех, превару баке, али ипак убија и кудиоца девојке. У доследном раздвајању телесног и духовног, анђео му опрости све грехове и узме му душу, а тело му оставља у шуми, да се њиме „мрави хране”. Мотив раздвајања душе од тела и смрти као свадбе, заодевен у обредни (погребни) смех, наставиће се и у краткој завршној епизоди о бакином шаливом опелу.

„Тога истога дана зачује се, да је баба Кукуледа умрла, скупиле се људи, да је носе на гребље. Поп Ђоко јој прочита опијело и рекне свијету: ’Браћо, реците баки три пут: Бог да јој души прости.’ А свијет завиче: ’Бог да јој души прости, на врби јој кости, у решету глава.’ Удаде се баба за црну земљу и зелену траву” (БВ 1886: 334).

Вербални део шаливог опела стилизован је лексиком ругалица. У варијанти из пиротског краја као да се наслуђује и реторика истеривања нечисте силе:

„Бог да га прости
На врбу му кости,
На чешљику зуби,
Да га више никоја
Не љуби” (Златковић 1989: 286).

Индикативно је, међутим, да исту фразу управо у пародијском кључу користи Стерија у *Роману без романа* (1832). У Аријаднином писму Тезеју из Овидијевих *Преображења*, Чимпеприч у завршници писма Роману каже: „Овде лежи покојна моја несуђеница. Сад су јој на врби кости, Бог да јој душу прости” (Флашар 1981: 265).

У *Бабином опијелу* прикази смрти баке и хајдука пародирани су са сличном идејом карикатурног исмевања као и у њиховим портретима, а формуле делова тела (мрави, кости, глава) остају носиоци, како пише Проп, „спољашњих облика манифестације духовног начела” (1984: 75) иза којих је празнина. Мотив бабине удаје за црну земљу и зелену траву сугерише такође обредни смех, али и иначе у приповеци доследно спроведено ругање жељи старице да се уда.

У *Бабином опијелу* опажа се пародирање познатих фолклорних мотива, а хумор се често гради на супротстављању материјалног и духовног, појавног и привидног. Приповетка у целини оставља утисак пародије једне религиозно-моралистичке теме која је пренета у свакодневицу патријархалне паланке, где је човеку с краја 19. века било потребно да на свој начин преиспита религијске догме о опросту грехова и делотворност религијских пракси које су биле саставни део традиционалног друштва код Срба у Босни и Херцеговини. Ипак, начин на који је епизода о превари баке уметнута у сиже АТУ 756С упућује на преливање жанрова, што отвара питање да ли је могуће јасно разлучити народну приповетку од ауторске прераде или пак редакције. Ако се на почетку приповедања *Бабиног опијела* уводи сиже о великом грешнику и тиме сугерише сасвим одређен хоризонт очекивања у равни легендарне приповетке која треба да увери читаоце да се и најтежи грехови могу опростити искреним покајањем, онда се не би могло рећи да је он и остварен у дуалистичком раздвајању на душу у рају и тело предато шумским мравима, односно удаји за црну земљу и зелену траву. Поступци који би евентуално указивали на делимичну ауторску прераду Бесаровићеву или пак на редакцију уредника (прилози су исправљани и дотеривани, в. нпр. БВ 1887: 175) – јесу развијени дијалози, психолошка удубљивања, накићени описи у којима се гомилају поређења, изреке, пословице, како познати, тако и поједини необични језички изрази и коментари. Нпр. каже се да је бака „завјетна колери (а куд ће гора колера од ње?)”, док се наглашава њена формализована побожност која је пародирана: редовно одлажење у цркву, прислуживање свеће пред светог Мину, пост од кога су је ухватили грчеви. Одређене црте у изгледу баке Кукуледе подсећају на описе чуме и колере: стара, висока, ружна, грбава баба, с кошчатим рукама. На језичком плану срећу се устаљени говорни изрази као што су: крив као гудало, „пуче пушка ко вријеме” (непогода), очи као филцани (у народним песмама: беглерски/беглијски, стамболски филцани), „дохватио би с неба таране” (Карацић 1849/1965: бр. 957), „уста паром разрезана” (у народним песмама: срезана, прорезана, посјечена). Неки изрази су незнатно промењени ради хумористичког дејства: „да га у један образ удариш, из другог би крв ударила” среће се у облику: да га у један образ удариш, прсао/пукао би други. Има, међутим, и лексема

и израза који су део локалног или ауторског идиома – нпр. лексема 'толица' („главурина ко толица”) није забележена у речницима, али се среће у значењу столице у Бесаровићевој ауторској приповеци *Мула Мехо* (БВ 1887: 146). На крају, без намере да отварамо нову тему, напомињемо да поређење два Бесаровићева записа народних приповедака с његовим оригиналном прозом открива понеке сличности на језичком, стилском и мотивском плану, што не изненађује јер је за Бесаровића карактеристична афирмација ауторске стилизације у духу народног приповедања (Иванић 1996: 45). Исте особине има и проза Богобоја Атанацковића и Милорада Шапчанина, а обојица су обрадили управо сиже о великом грешнику (*Три зелене шибљике*, *Највећи грех*). Бесаровић у записима народних приповедака ипак не иступа као аутор, што приповетку *Бабино опијело*, без обзира на пародијски поступак, задржава у хоризонту традиционалне фолклорне културе.

ЛИТЕРАТУРА

- AaTh 1961:** A. Aarne, S. Thompson, *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Андрејев 1924:** N. P. Andrejev, *Die Legende von den zwei Erzsündern*. Suomalainen tiedeakatemia.
- ATU 2011:** H.-J. Uther et al. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Suomalainen Tiedeakatemia, Academia Scientiarum Fennica.
- ЕМ 1977–2015:** K. Ranke et al. *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Band 1–15. De Gruyter, Akademie der Wissenschaften in Göttingen.
- БВ – Босанска вила**, лист за забаву, поуку и књижевност (Сарајево, 1886–1914).
- Бергсон 1987:** H. Bergson, *Smijeh. Esej o značenju komičnog*, Zagreb: Znanje.
- Врчевић 1883:** В. Врчевић, *Народне сатирично-занимљиве подругачице*. Дубровник: Наклада књижаре Д. Претнера.
- Врчевић 1891:** В. Врчевић, *Разни чланци*. Дубровник: Наклада књижаре Д. Претнера.
- Ђорђевић 1930:** Т. Р. Ђорђевић, Куђење, *Наш народни живот IV*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Ђуричковић 1975:** Д. Ђуричковић, *Босанска вила 1885–1914. Библиографија. I*. Сарајево: Свјетлост.
- ЕЗ 103:** Јован Воркапић, *Српске народне приповијетке*. Архив САНУ, Етнографска збирка, бр. 103, 1903.
- Златковић 1989:** Д. Златковић, Фразеологија страха и наде у пиротском говору. *Српски дијалектолошки зборник* 35, 52–83.
- Иванић 1996:** Д. Иванић, Ка моделу фолклорног приповиједања у српској умјетничкој прози, *Књижевност и језик*, 44/1–2, 43–54.
- Илић 2024:** Д. Илић, *Српске народне епске песме „најстаријих” времена из Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ*. Докторска

- дисертација. Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 3. 6. 2024 (рукопис).
- Караџић 1849/1965:** В. С. Караџић, *Српске народне пословице*, Сабрана дела 9, Београд: Просвета.
- Мегас 1975:** G. A. Megas, Die Legende von den zwei Erzsündern in der griechischen Volksüberlieferung, *Fabula*, 16, 113–120.
- Милићевић 1894:** М. Ђ. Милићевић, *Живот Срба сељака*. Друго прерађено и попуњено издање. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Милошевић-Ђорђевић 1971:** Н. Милошевић-Ђорђевић, *Заједничка тематско-сигејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*. Београд: Филолошки факултет.
- Миодраговић 2009:** Ј. Миодраговић, *Народна педагогија у Срба или Како наш народ подиже пород свој: деца и породица у веровањима Срба* (1. изд. 1914). Београд: Радио телевизија Србије.
- Мозер 1977:** D.-R. Moser, *Die Tannhäuser-Legende: eine Studie über Intentionalität und Rezeption katechet. Volkserzählungen zum Buss-Sakrament*. Berlin, New York: de Gruyter.
- Петрановић 1870:** Б. Петрановић, *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине*, књ. 3. Београд: Државна штампарија.
- Проп 1984:** V. Prop, *Problemi komike i smeha*. Novi Sad: Dnevnik, Književna zajednica Novog Sada.
- Проп 2000:** В. Я. Пропп, *Русская сказка*. Собрание трудов. Москва: Лабиринт.
- Ракић, Гоцадини 1800:** Т. Гоцадини, *Цвѣтъ добродѣтели. Преведено с греческаго на славено-сербскій языкъ Вікентіемъ Ракичемъ*. Въ Будимѣ: Печатано писмены Славено-Сербскія Печатни Кралевскаго Всеучилища Пештанскаго.
- Самарџија 2004:** С. Самарџија, *Пародија у усменој књижевности*, Београд: Народна књига-Алфа.
- Скерлић 1906:** Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Ђоровић 1936:** В. Ђоровић, Из сарајевске прошлости. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 16/1, 9–28.
- Флашар 1981:** М. Флашар, Начело мимесе и стваралачки плагијат, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 29/2, 173–278.
- Чајкановић 1927:** В. Чајкановић, *Српске народне приповетке*. СЕЗ, књ. ХLI. Српске народне умотворине, књ. 1. Београд: СКА.

Sonja D. Petrović

BABINO OPIJELO I STO I JEDAN GRIJEH (GRANDMA'S FUNERAL AND ONE HUNDRED AND ONE SINS) – PARODY, HUMOR AND CONTAMINATION IN A FOLKTALE FROM BOSNA AND HERCEGOVINA

Summary

The paper will analyze the folktale *Babino opijelo i sto i jedan grijeh* (*The Grandmother's Funeral and One Hundred Sins*) (*Bosanska vila*, 1886) written down by Niko H. P. Besarović. The main plot is recognizable as a type *The Greater Sinner* (ATU 756C) – a hajduk who has killed 99 people and wants to repent, and when he kills a man who wants to slander a girl, his sins are forgiven and he becomes a saint. The main plot of the story is preserved in its basic outlines, but it is intertwined with comic motifs of mistaken identity that are close to the outlines of types the Petitioner Fooled, The Prayer for a Husband and Tasks for a Thief (ATU 1380A*, 1476 and 1525A). The hajduk deceives the grandmother into thinking that he is an angel who will kill her supposed slenderer. We will first review previous studies of the type of the Greater Sinner, and then examine the relationship of the tale *Babino opijelo* to the circle of related variants. We will consider how parodic, humorous and ironic practices, and beliefs about the slender of a girl affect the mixing of types, as well as practices that could indicate possible authorial stylization or redaction.

Keywords: Serbian folk tales, *Bosanska vila*, genre contamination, *The Greater Sinner*, slender, parody, humor.